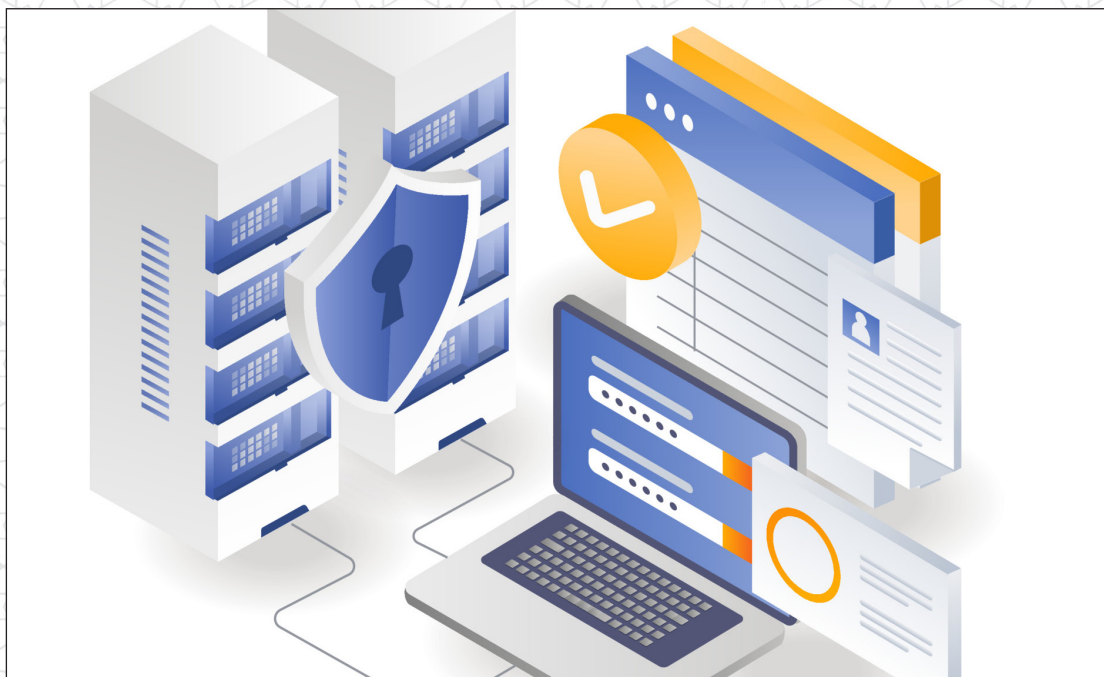

رصد و شناسایی خلأهای قانونی در زمینه تحقق حکمرانی داده‌محور

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۲۰۴۵۱
کد موضوعی: ۳۵۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

رصد و شناسایی خلأهای قانونی در زمینه تحقق حکمرانی داده‌محور

نوع گزارش: طرح و لایحه □، نظارتی □، راهبری ■

نام دفتر:

دفتر مطالعات حکمرانی (گروه سیاست‌پژوهی و آزمایشگاه حکمرانی)

تهیه و تدوین کنندگان:

عطیه یوسفی، جعفر پهلوانی (گروه سیاست‌پژوهی و آزمایشگاه حکمرانی)

همکار:

ابوالحسن کیخا (گروه سیاست‌پژوهی و آزمایشگاه حکمرانی)

اظهار نظر کننده:

یحیی مرتب

اظهار نظر کننده خارج از مرکز:

علی کمندی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

مدیر مطالعه:

حسین بابایی مجرد

ناظر علمی:

مهدی عبدالحمید

گرافیک و صفحه آرایی:

حمیده سادات وفایی
ساجده زارع مرزی

ویراستار ادبی:

مژگان کاظمی

واژه‌های کلیدی:

۱. حکمرانی داده‌محور
۲. حکمرانی داده
۳. خط‌مشی‌گذاری شواهدمحور

تاریخ شروع مطالعه:

۱۴۰۳/۰۱/۲۰

دفتر مطالعات مدیریت

فهرست مطالب

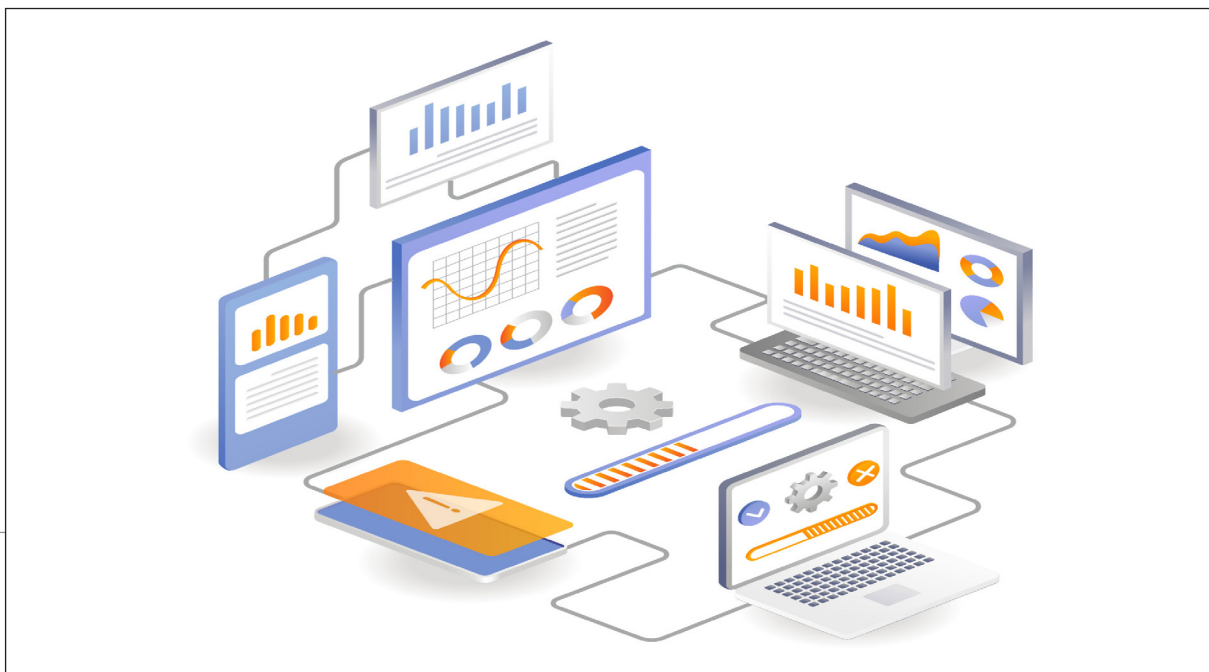
چکیده.....	۶
خلاصه مدیریتی.....	۷
۱. مقدمه.....	۱۰
۲. پیشینه پژوهش.....	۱۰
۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز.....	۱۰
۲-۲. سوابق تقنینی به همراه آسیب شناسی.....	۱۴
۳. احصای ابعاد مرتبط با ساماندهی به جریان داده و اطلاعات.....	۱۶
۳-۱. اسناد بالادستی مرتبط با داده ها و اطلاعات.....	۱۶
۳-۲. ادبیات علمی.....	۱۹
۳-۳. برگزاری جلسه با خبرگان.....	۲۱
۴. احصای ابعاد و زوایای مرتبط به حوزه مفهومی داده و اطلاعات.....	۲۳
۵. جمع بندی و نتیجه گیری.....	۳۲
منابع و مآخذ.....	۳۴

فهرست جداول

جدول ۱. گستره پوشش مفاهیم مرتبط با داده و اطلاعات و قوانین، طرح ها و لوایح.....	۸
جدول ۲. لیست گزارش های پیشین مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی مرتبط با موضوع داده و اطلاعات.....	۱۱
جدول ۳. لیست قوانین، طرح ها و لوایح مرتبط با داده و اطلاعات.....	۱۵
جدول ۴. فهرست اسناد فرادستی مرتبط با داده ها و اطلاعات.....	۱۶
جدول ۵. چالش های مرتبط با داده و اطلاعات از منظر ذی نفعان، صاحب نظران و متخصصان.....	۲۱
جدول ۶. بیان تعاریف مفاهیم موضوعی مرتبط با حوزه داده و اطلاعات.....	۲۳
جدول ۷. خلأهای قانونی مرتبط با جریان داده و اطلاعات.....	۲۵

فهرست شکل ها

شکل ۱. کلیدواژه های مرتبط با حوزه داده و اطلاعات.....	۱۹
شکل ۲. کلیدواژه های مرتبط با موضوع داده و اطلاعات براساس بررسی حدود ۱۵۰۰ مقاله.....	۲۰

رصد و شناسایی خلأهای قانونی در زمینه تحقق حکمرانی داده‌محور

چکیده

داده‌ها و اطلاعات، از ارزشمندترین دارایی کشورها و پیش‌نیاز اصلی خط‌مشی‌گذاری داده‌محور هستند. امروزه، حجم عظیمی از داده‌ها و اطلاعات در دسترس کشورها بوده و بهره‌مندی از آن می‌تواند رصد دقیق و همه‌جانبه مسائل را ممکن سازد. کشور ایران نیز از این قاعده مستثنا نبوده و از گستره اطلاعاتی به نسبت مناسبی برخوردار است. اما، گام نخست در زمینه تحقق خط‌مشی‌گذاری داده‌مبنا، ساماندهی به جریان داده و اطلاعات با هدف اطمینان از دسترسی به داده‌ها و اطلاعات جامع و دقیق است.

یکی از مهم‌ترین ابزارها در زمینه ساماندهی به جریان داده در کشور، طراحی قوانین و آیین‌نامه‌های مناسب با توجه به ویژگی‌های این حوزه و منافع همه ذی‌نفعان است. به‌رغم تلاش‌های متعدد در ایران برای قانونگذاری در حوزه داده، پراکندگی و فقدان تمرکز موضوع‌های قانونی، فقدان توجه به پیش‌نیازهای قانونی، فنی و زیرساختی به هنگام طراحی قوانین، نادیده گرفتن ذی‌نفعان، نقص چارچوب‌های نظارتی، سرعت تغییرهای تکنولوژیکی و فقدان توانایی قوانین برای تطبیق با این تغییرها و فقدان طراحی آیین‌نامه‌های اجرایی دقیق، در عمل موجب شده است که این قوانین در عمل کارایی خود را نشان ندهند. در این شرایط، تصویب قوانینی همچون **قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی** به‌تنهایی نمی‌تواند تأثیر چشمگیری در رفع این مشکلات داشته باشد.

با توجه به رسالت مجلس شورای اسلامی در زمینه قانونگذاری، گزارش حاضر در نظر دارد تا با بررسی منابع دانشی مختلف اعم از ادبیات علمی تا نظرهای خبرگان، مفاهیم مرتبط با حوزه داده و اطلاعات را شناسایی کرده و با بررسی قوانین موجود، خلأهای قانونی در این زمینه را شناسایی کند.

■ بیان/شرح مسئله

پیش نیاز ایجاد شواهدی قابل اعتماد برای تصمیم گیران، دسترسی به داده ها و اطلاعاتی معتبر است که احصای شواهد دقیق را تضمین می کند. این ضرورت سبب شده تا ساماندهی به جریان داده به بخشی از برنامه توسعه کشورها مبدل شود. سال هاست که در ایران، تلاش های متعددی در زمینه ساماندهی به جریان داده، اعم از نگارش قوانین (همچون [قانون مدیریت داده ها و اطلاعات ملی مصوب ۱۴۰۱/۰۸/۱۰](#)) تا طراحی پایگاه های اطلاعاتی مختلف (نظیر [سامانه ملی کاتالوگ و مجموعه داده های باز و کاربردی](#)) صورت پذیرفته است، اما مشاهده می شود که این اقدام ها نتوانسته است در ساماندهی به فضای داده و اطلاعات در کشور مؤثر واقع شود. شاهی بر این ادعا، فقدان تحقق پیش نیازهای لازم برای تحقق سرشماری ثبتی مبنا در سال ۱۴۰۵، با وجود تصویب اولیه ضرورت این سرشماری در سال ۱۳۹۹ ([تصویب نامه شماره ۲۱۲۴۷/ت ۵۷۵۱۵ هـ](#)) است. از سوی دیگر در بند «پ» تبصره «۲» ماده (۱۰۷) برنامه هفتم توسعه به صراحت اشاره شده است که **دستگاه های اجرایی موظف به تهیه برنامه عملیاتی استقرار و پیاده سازی چرخه هوشمندسازی، اصلاح فرایندها و استقرار نظام حکمرانی داده مبنا شده اند** که ضرورت ایجاد بستری برای تحقق حکمرانی داده مبنا را ضروری می سازد.

به ظن محققان و صاحب نظران این حوزه، ساماندهی این فضا نیازمند طراحی قوانینی است که با دیدگاهی جامع به حوزه داده طراحی شده باشد. به بیانی بهتر، قانونگذاری اثربخش برای جریان داده در کشور نیازمند شناخت ابعاد مؤثر بر جریان داده و اطلاعات است، اما بررسی جزئیات قوانین و کارایی عملیاتی آنها نشان از آن دارد که تدوین قوانین گاهی بر حسب نیاز مقطعی کشور و بدون دیدگاهی جامع و کامل نسبت به ابعاد کلان مسئله طراحی شده است. رفع این چالش و ایجاد دیدگاهی برای قانونگذاران، نیازمند ارائه ابعاد مؤثر بر ساماندهی جریان داده است که ضرورت پژوهشی جامع در این زمینه را ضروری می کند.

■ نقطه نظرات/یافته های کلیدی

ماحصل مطالعات انجام شده در این گزارش نشان از چالش جدی در زمینه خلأ قانونی در حوزه داده و اطلاعات دارد (جدول ۱) که علاوه بر نبود اراده مستمر در تصویب قوانین کافی در این زمینه، چرایی آن را می توان در فقدان بینش جامع نسبت به موضوع های مرتبط با داده و اطلاعات دانست.

■ پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

در نتیجه بررسی منابع اطلاعاتی موجود در زمینه داده ها و اطلاعات و تطبیق آن با قوانین، طرح ها و لوایح موجود، خلأهای مطالعاتی و قانونی در جدول ۱ اشاره شده است.

جدول ۱. گستره پوشش مفاهیم مرتبط با داده و اطلاعات و قوانین، طرح‌ها و لوايح

لوايح	طرح‌ها	قوانين	قوانين ابعاد احصا شده
✗	✗	✗	کيفيت داده
✗	✗	✗	مديريت داده
✗	✗	✗	اعتبار داده
✗	✗	✗	ساختار داده
✗	✓	✓	امنيت داده
✗	✓	✗	زيرساخت داده
✗	✗	✗	استراتژي داده
✗	✗	✗	استاندارد داده
✗	✓	✓	دسترس‌پذيري داده
✗	✗	✓	يکپارچگي داده
✗	✗	✗	مالکيت داده
✗	✗	✗	فرا داده
✗	✗	✗	معماري داده
✗	✗	✗	مدل‌سازي داده
✗	✓	✓	تبادل داده
✓	✓	✓	پردازش داده
✗	✓	✓	توليد / جمع‌آوری داده
✓	✓	✓	حريم خصوصي
✗	✗	✗	مهارت‌هاي تحليل داده
✗	✗	✗	فرهنگ داده‌محوري
✗	✗	✗	دسترس‌ي به فناوري‌ها

مأخذ: براساس یافته‌های تحقیق.

گفتنی است، سنجش کیفیت مواردی که در جدول ۱ به وجود قانون در زمینه آنها اذعان شده است، نیازمند گزارش های نظارتی در زمینه قوانین مذکور است تا جامعیت این قوانین در زمینه حوزه تحت پوشش مشخص شود.

با توجه مفاهیم ارائه شده در جدول فوق، پیشنهادهای سیاستی ذیل در راستای تسهیل تحقق حکمرانی داده مبنا، ارائه می شود:

■ در حوزه داده و اطلاعات، ارزیابی قوانین موجود اهمیت بسزایی دارد. در گام نخست، ضروری است تا قوانین تصویب شده از منظر کفایت و به روز بودن مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و شکاف میان نتایج قانون و اهداف قانونگذار به دقت مورد بررسی قرار گیرد. در این راستا، بازبینی قوانین با رویکردی جامع و دقیق ضروری است تا مشخص گردد که آیا این قوانین پاسخگوی نیازهای روز جامعه و همچنین انطباق با استانداردهای بین المللی هستند یا خیر.

■ به روزرسانی و یکپارچگی لوايح و طرح ها از موضوعات مهم در فرایند قانونگذاری است. از آنجایی که بعضی لوايح و طرح ها با تصویب خود، سایر قوانین مرتبط را نسخ می کنند، ضروری است تا قبل از تصویب، جامعیت و به روز بودن آنها بررسی شود. همچنین نبود تناقض جدی میان لوايح و طرح های مرتبط باید مورد ارزیابی قرار گیرد تا از بروز تعارض های قانونی پیشگیری شود.

■ توجه به فرهنگ داده محوری در رویه های حکمرانی امری ضروری در جهت به رسمیت شناخته شدن و فراگیر شدن داده ها در سیاستگذاری است. برای این منظور، فرهنگ سازی مناسب در میان ذی نفعان اصلی از جمله مسئولان و تصمیم گیرندگان ضروری است. با وجود ضرورت این مهم، فرهنگ سازی و ایجاد سواد داده در میان سیاستگذاران، نیازمند ایجاد اطمینان در ایشان در زمینه کفایت، دقت و به روز بودن داده های موجود در پایگاه های اطلاعاتی است. امروزه در کشور ما، سامانه های متعددی برای ارائه داده ها و اطلاعات به صورت عمومی و محرمانه، در حال فعالیت هستند، اما نحوه تعامل اطلاعاتی این سامانه، ارزیابی عملکرد و کیفیت اطلاعات موجود در آنها، گستره اطلاعاتی منطقی هر سامانه از جمله مسائلی است که هنوز در کشور مشخص نیست. این موضوع در گام نخست نیازمند حکمرانی صحیح بر سامانه ها است که تا به امروز در کشور مغفول واقع شده است.

■ توجه به جرائم در حوزه داده و اطلاعات و تعیین مجازاتی مناسب در این زمینه، موضوع مهم دیگری است که تحقق حکمرانی داده مبنا را ممکن می سازد. طراحی سازوکارهایی پیش گیرانه برای سوءاستفاده از داده ها و اطلاعات، در گام نخست نیازمند تعیین حوزه های نیازمند جرم انگاری در ربط با داده ها و اطلاعات است. تعیین این حوزه ها، نیازمند نگاهی کلان به پیش نیازهای تسهیل جریان داده و اطلاعات در کشور است.

■ در طراحی قوانین حوزه داده و اطلاعات، توجه به ذی نفعان امری ضروری است. این حوزه دارای ذی نفعان متنوعی است که هر یک دارای مأموریت و وظایف خاصی هستند. نبود توجه به این مسئله می تواند منجر به فقدان اجرای صحیح قوانین گردد. یکی از راهکارهای مهم در این راستا، طراحی نگاهی جامع از ذی نفعان مرتبط با جریان داده در کشور و شناسایی دقیق منافع و مسئولیت های هر یک است.

۱. مقدمه

رشد و شتاب تصاعدی در تولید حجم وسیعی از داده‌ها و اطلاعات، پایه‌ای قوی برای تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد فراهم کرده‌است. این تغییر پارادایم، عصر جدیدی از حکمرانی مبتنی بر داده را آغاز کرده، که به سیاستگذاران و مدیران دولتی قدرت می‌دهد تا انتخاب‌های آگاهانه‌ای داشته باشند.

لازمه بهره‌مندی از مزایای داده‌ها و اطلاعات در سیاستگذاری، کسب اطمینان از کیفیت، دقت و جامعیت منابع اطلاعاتی در دسترس است. این مسئله سبب شده تا قوانین متعددی در جهان برای سامان بخشیدن به فضای داده و اطلاعات طراحی شود که هریک از این قوانین تلاش کرده‌اند تا با ساماندهی به بخشی از جریان داده، ارزش‌آفرینی از داده‌ها و اطلاعات را تسهیل کنند. سال‌هاست که در ایران نیز تلاش شده است تا با طراحی قوانین، مقررات، آیین‌نامه‌ها و یا ابزارهای حاکمیتی نرم‌تر همچون راه‌اندازی درگاه‌های ملی دسترسی به داده‌ها، ساماندهی جریان داده و اطلاعات در کشور مورد توجه قرار گیرد. از نخستین قانون طراحی شده در این زمینه با عنوان «[قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات](#) مصوب ۱۳۸۷/۱۱/۰۶» تا قانونی که اخیراً در مجلس شورای اسلامی مصوب شده است «[قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی](#) مصوب ۱۴۰۱/۰۸/۱۰»، تنظیم ساز و کارهای عملیاتی برای ساماندهی به بخشی جریان داده در کشور را سرلوحه خود قرار داده‌اند.

بررسی کارایی قوانین طراحی شده در حوزه داده نشان از آن دارد که پراکندگی و فقدان تمرکز موضوع‌های قانونی، نادیده گرفتن ذی‌نفعان، فقدان طراحی آیین‌نامه‌های اجرایی دقیق و ... در عمل موجب شده است که قوانین مذکور به خوبی نتوانند در ساماندهی به فضای داده و اطلاعات مؤثر باشند. به بیانی دیگر، طراحی قوانین در حوزه داده نیازمند بینشی جامع از اقتضائات و الزامات جریان داده و ابعاد مؤثر در زمینه ساماندهی به این فضا است که به نظر می‌رسد در قوانین طراحی شده تا به امروز با دقت بدان پرداخته نشده است. علاوه بر این، آنچه کارایی قوانین را تضمین می‌کند دقت و جامعیت آنها در پرداختن به ابعاد دقیق موضوع است. به عنوان مثال، آنچه قانون GDPR را به قانونی مرجع برای حفاظت از داده‌های شخصی در جهان مبدل کرده است، دامنه جامع، ضمانت اجرایی قوی، مقررات تکمیلی و نسبت صحیح آن با سایر قوانین مرتبط با داده است.

با توجه به ضرورت پرداختن شناسایی ابعاد مؤثر بر ساماندهی به جریان داده از منظر ذی‌نفعان و منابع اطلاعاتی مختلف، گزارش حاضر در نظر دارد تا با احصای این ابعاد بر اساس ادبیات علمی، نظرات خبرگان و ذی‌نفعان، اسناد بالادستی و برنامه‌های توسعه، ابعاد اصلی زیست‌بوم داده را شناسایی نموده و از این منظر، نگاهی از ابعاد فاقد قانون در حوزه داده و اطلاعات را ترسیم کند. این نگاشت می‌تواند دیدگاه جامعی را در زمینه خلأهای قانونی و اولویت ابعاد نیازمند قانون به نمایندگان مجلس ارائه کند.

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز

سوابق مطالعاتی مرکز پژوهش‌های مجلس در زمینه داده‌ها و اطلاعات را می‌توان به سه بخش تقسیم کرد. بخش نخست این مطالعات، در زمینه ارائه گزارش‌های راهبردی است که هدف آنها، بیان دیدگاه سایر کشورها به ساماندهی به جریان داده‌ها و اطلاعات از منظر مختلف است. در این میان می‌توان به گزارشی نظیر «شناسایی خلأهای قانونی حفاظت از داده‌ها در زنجیره ارزش داده‌ها با مقایسه قوانین ایران و ایالات متحده آمریکا شماره ۱: نگاشت قوانین» به شماره مسلسل ۱۸۷۱۶ اشاره نمود. همچنین این گزارش با بررسی رویکرد کشور آمریکا به طراحی قانون در زمینه حفاظت از داده‌ها، خلأهای قانونی شناسایی شده در کشور ایران بیان شده است [۱].

با وجود دیدگاه‌های ارزشمند حاصل از این گزارش‌ها، آنچه تاکنون مغفول واقع شده است، شناسایی ابعاد جامعی است که باید در ساماندهی به داده‌ها مورد توجه قرار گیرد. به بیانی بهتر، عاملی که موجب ارتقای کارایی یک قانون می‌گردد، توجه و تمرکز آن قانون بر ابعاد و جنبه‌های متأثر از آن است. این نکته، ضرورت شناسایی و بررسی دقیق ابعاد و زوایای تحت تأثیر حوزه‌ای که قانون مذکور به آن می‌پردازد را آشکار می‌کند. دسته دوم گزارش‌های انجام شده در مرکز پژوهش‌های مجلس با هدف بررسی کارایی قوانین موجود در زمینه داده‌ها و اطلاعات ارائه شده است (گزارش‌های نظارتی). به عنوان مثال، «گزارش نظارتی کیفیت اجرای ماده (۲۰) قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات» به شماره مسلسل ۱۸۶۴۹ به بررسی محتوای گزارش‌های ارسالی این کمیسیون به مجلس شورای اسلامی طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۹ پرداخته است. از نکات مهم ارائه شده در این گزارش، نبود ضمانت اجرایی قوی است که عملاً سبب شده تا برخی از دستگاه‌ها در اجرای این قانون و همکاری با کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات به خوبی عمل نکنند [۲].

در نهایت، دسته سوم گزارش‌های ارائه شده در مرکز پژوهش‌های مجلس با هدف بیان کاربرد داده‌ها در تسهیل حکمرانی شواهد محور بوده است (گزارش‌های ابزار محور). به عنوان مثال، در گزارش طراحی شده به عنوان «مصورسازی داده‌ها و اطلاعات: ابزاری نوین جهت تسهیل خط‌مشی‌گذاری و مشارکت عمومی» به شماره مسلسل ۱۹۶۱۵ تلاش شده است تا ابزار مصورسازی داده را به عنوان ابزاری نوین که سیاست‌گذاری مبتنی بر داده را در نتیجه ارائه بینشی جامع به تصمیم‌گیران ممکن می‌سازد، ارائه شود [۳].

جزئیات گزارش‌های پیشین مرکز و نتایج حاصل از آنها در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. لیست گزارش‌های پیشین مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی مرتبط با موضوع داده و اطلاعات

ردیف	عنوان گزارش	نوع گزارش	تاریخ انتشار	شماره مسلسل	توضیحات
۱	توسعه پایگاه داده‌های اطلاعات حاکمیتی؛ زیرساخت اطلاعاتی دولت الکترونیک [۴]	راهنمایی	۱۳۸۸/۰۹/۱۴	۹۹۹۶	این گزارش، طراحی پایگاه‌های اطلاعاتی را لازم دولت الکترونیک می‌داند.
۲	فناوری داده‌های عظیم و الزامات قانونی آن [۵]	راهنمایی	۱۳۹۴/۰۳/۰۴	۱۴۲۷۳	زیرساخت‌های مورد نیاز برای تسهیل جریان داده‌های عظیم در کشور، حفظ حریم خصوصی، حفاظت از داده‌های شخصی و رعایت مالکیت فکری داده‌هاست.
۳	زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات (شبکه ملی اطلاعات) در تحویل توانمند محتوا در ایران و کشورهای نمونه [۶]	راهنمایی	۱۳۹۵/۱۱/۱۲	۱۵۲۷۴	یکنواختی کیفیت دسترسی مردم به خدمات الکترونیکی که در ماده (۳) قانون اساسی و قوانین موضوعه مانند قانون خدمات کشوری ارائه شده است، نیازمند معماری درست شبکه ملی اطلاعات با مقررات‌گذاری با هدف استفاده از توان بخش خصوصی و توسعه نظام‌مند شبکه‌های تحویل محتواست.

ردیف	عنوان گزارش	نوع گزارش	تاریخ انتشار	شماره مسلسل	توضیحات
۴	بررسی قوانین حفاظت از داده‌های کاربران در کشورهای منتخب [۷]	راهبردی	۱۳۹۷/۰۳/۰۹	۱۵۸۷۷	▪ ضرورت پرداختن به هفت حوزه برای حفاظت از داده‌های کاربران شامل ۱. الزامات گردآوری داده‌های شخصی کاربران در فضای مجازی، ۲. الزامات استفاده از داده‌های شخصی کاربران در فضای مجازی، ۳. الزامات نگهداری داده‌های شخصی شهروندان، ۴. الزامات افشای داده‌های شخصی کاربران در فضای مجازی، ۵. حقوق کاربران در زمینه حریم خصوصی در فضای مجازی، ۶. مسئولیت‌های متولیان داده‌های شخصی در فضای مجازی، ۷. الزامات دسترسی کاربر به داده‌های شخصی.
۵	انتشار اطلاعات و دسترسی شهروندان به اطلاعات از منظر قوانین و مقررات [۸]	راهبردی	۱۳۹۷/۱۰/۰۱	۱۶۲۰۲	▪ ضرورت هماهنگی و همراهی دستگاه‌های اجرایی برای اجرای قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات ▪ ضرورت طراحی استانداردهای واحد در زمینه عرضه اطلاعات در فضای شبکه ملی اطلاعات و اهتمام همه دستگاه‌های اجرایی به این استانداردها
۶	اینترنِت اشیا (۳): چارچوب مقررات‌گذاری، امنیت سایبری و مقررات‌گذاری داده در اینترنت اشیا برای ایران [۹]	راهبردی	۱۳۹۹/۰۲/۱۰	۱۷۰۱۲	▪ از مرور قوانین و مقررات در آسیا، اروپا و آمریکا، نتیجه گرفته می‌شود که چارچوب مقررات‌گذاری در اینترنت اشیا برای ایران نیازمند توجه به امنیت و حفاظت از داده و مصرف‌کننده برای حوزه‌هایی از قبیل آزاد بودن جریان داده‌های غیرشخصی، امنیت سایبری، حفاظت از داده، امنیت شبکه و سیستم‌های اطلاعاتی، حقوق مصرف‌کننده، مسئولیت محصول.
۷	گزارش نظارتی کیفیت اجرای ماده (۲۰) قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات [۲]	نظارتی	۱۴۰۱/۱۰/۱۸	۱۸۶۴۹	▪ فقدان ذکر موانع تحقق اهداف قانون در بخش موانع و راهکارها، نبود تناسب میان راهکارهای ارائه شده و موانع، فقدان اجرای برخی از راهکارهای پیشنهادی، فقدان توجه به راهکارهای پیشنهادی از جنبه اجرا، فقدان توجه به وظایف قانونی کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات در ارائه پیشنهادها به‌ویژه در موضوع آموزش و فرهنگ‌سازی، نبود بررسی اثربخشی راهکارهای اجرا شده، ازجمله مهم‌ترین ایرادات گزارش کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات به مجلس اعلام شده است.

ردیف	عنوان گزارش	نوع گزارش	تاریخ انتشار	شماره مسلسل	توضیحات
۸	شناسایی خلأهای قانونی حفاظت از داده‌ها در زنجیره ارزش داده‌ها با مقایسه قوانین ایران و ایالات متحده آمریکا شماره (۱): نگاشت قوانین [۱]	راهبردی	۱۴۰۱/۱۱/۰۹	۱۸۷۱۶	▪ فقدان سازوکارهای اجرایی شفاف برای تحقق امر حفاظت از حریم خصوصی در قانون تجارت الکترونیکی
۹	شناسایی خلأهای قانونی حفاظت از داده‌ها در زنجیره ارزش داده‌ها با مقایسه قوانین ایران و ایالات متحده آمریکا شماره (۲): قانون اساسی، قوانین و مقررات فدرال و ایالتی [۱۰]	راهبردی	۱۴۰۲/۰۳/۰۲	۱۸۹۵۸	▪ خلأهای قانونی آشکار در زمینه حفاظت از داده‌ها در کشور
۱۰	درآمدی بر مفهوم و کارکردهای رمذخانه حکمرانی و خطمشی [۱۱]	ابزارمحور	۱۴۰۲/۰۵/۲۴	۱۹۲۱۳	▪ ساماندهی به زیست‌بوم داده در کشور و تحقق مفهوم حکمرانی داده، زیربنای سیاستگذاری مبتنی بر شواهد در کشور است.
۱۱	مصورسازی داده‌ها و اطلاعات: ابزاری نوین جهت تسهیل خطمشی‌گذاری و مشارکت عمومی [۳]	ابزارمحور	۱۴۰۲/۱۱/۱۷	۱۹۶۱۵	▪ ضرورت اراده مستمر دولت در زمینه توسعه داده‌های باز و تسهیل دسترسی آزاد به اطلاعات است. با وجود تصویب چند ساله قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، متأسفانه مشاهده می‌شود که این قانون امکان برای دسترسی آزاد به اطلاعات را فراهم نساخته است. ▪ یکی از موضوع‌های مهم در زمینه استفاده از ابزار مصورسازی، ملاحظات اخلاقی در زمینه گردآوری و تحلیل داده، به‌ویژه در مورد حریم خصوصی، امنیت و مدیریت مسئولانه اطلاعات حساس، است. این موضوع بیش از هر اقدامی، نیازمند تدوین قوانین و دستورالعمل‌های شفاف و مریح در زمینه حفاظت از داده‌های شخصی است.

مأخذ: همان.

بررسی گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس نشان از آن دارد که با آنکه به ضرورت مفاهیمی همچون حریم خصوصی و امنیت داده حدود دو دهه پیش اشاره شده است، اما این مفاهیم همچنان دارای خلأهای قانونی هستند. از سوی دیگر، بررسی پرداختن به مفاهیمی همچون پردازش اطلاعات که عملاً نقطه عطفی در جریان داده است، مغفول مانده است. موضوع پردازش زمانی اهمیت خود را نشان می‌دهد که بدانیم عملاً نحوه پردازش داده‌ها، کلیدی برای ارائه توصیه‌های شواهدمحوری است که می‌تواند نقشه راهی برای سیاستگذاران ارائه دهد.

۲-۲. سوابق تقنینی به همراه آسیب‌شناسی

همان‌طور که در ابتدای گزارش نیز اشاره شد، سال‌هاست که ساماندهی به جریان داده‌ها و اطلاعات در کشور ایران مورد توجه قرار گرفته و در این زمینه قوانین، طرح‌ها و لوایح نیز پیشنهاد شده که نمایی از آن در جدول ۳ ارائه شده است.

ارزیابی اجرای قوانین موجود در این زمینه نیز نشان از آن دارد که این قوانین نتوانسته‌اند کارایی خود را در تنظیم‌گری در فضای داده و اطلاعات نشان دهند. به عنوان مثال، در گزارش نظارتی منتشر شده در زمینه کیفیت اجرای ماده (۲۰) قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، فقدان ذکر موانع تحقق اهداف قانون در بخش موانع و راهکارها، نبود تناسب میان راهکارهای ارائه شده و موانع، فقدان اجرای برخی از راهکارهای پیشنهادی، نبود توجه به راهکارهای پیشنهادی از جنبه اجرا، نبود توجه به وظایف قانونی کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات در ارائه پیشنهادها به‌ویژه در موضوع آموزش و فرهنگ‌سازی، فقدان بررسی اثر بخشی راهکارهای اجرا شده، از جمله مهم‌ترین ایرادهای شناسایی شده در این زمینه بیان شده است [۲].

از سوی دیگر، بررسی قوانین، طرح‌ها و لوایح مرتبط با داده و اطلاعات نشان از آن دارد که با وجود ضرورت پرداختن به این موضوع و کاربردی که داده‌ها می‌توانند در پیشرفت کشور داشته باشند، اما تعداد قابل توجهی از طرح‌ها و لوایح با وجود گذشت بیش از یک سال از ارائه آنها به مجلس، مسکوت مانده‌اند.

بررسی موارد ارائه شده در جدول ۳ نشان از دو مسئله جدی در زمینه قانونگذاری در این حوزه دارد. نخست آنکه عمده تمرکز قانونگذاران بر جنبه دسترسی به داده‌ها و امنیت و حریم خصوصی آنها بوده است. با وجود اهمیت این موارد، اما نبود توجه به سایر ابعاد مرتبط سبب می‌شود که عملاً به موضوعی مهم که می‌تواند کارایی قانون را در یک حوزه تحت تأثیر قرار دهد، توجهی نشود. به بیانی بهتر، در هنگام نگارش یک قانون با یک هدف خاص، باید تمامی ابعاد مرتبط به هدف مذکور در نظر گرفته شود. به عنوان مثال، اگر قانونی با هدف ساماندهی به نظام تولید داده در کشور طراحی می‌شود، باید در آن به تمامی ابعاد مؤثر بر تولید داده همچون فرایند جمع‌آوری اطلاعات اشاره شود. داشتن یک دیدگاه جامع به ابعاد مؤثر بر یک موضوع، لازمه طراحی قوانین کارا و قابل اجراست.

جدول ۳. لیست قوانین، طرح‌ها و لوایح مرتبط با داده و اطلاعات

عنوان	وضعیت	شماره ثبت / تاریخ تصویب
<u>قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات</u>	تصویب شده	۱۳۸۷/۱۱/۰۶
<u>قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی</u>	تصویب شده	۱۴۰۱/۰۸/۱۰
<u>طرح الزام به انتشار داده و اطلاعات</u>	در تاریخ ۱۳۹۹/۰۸/۰۶ اعلام وصول شده است.	۲۸۳
<u>طرح حمایت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی</u>	در تاریخ ۱۳۹۹/۰۷/۱۲ اعلام وصول شده است.	۶۱۲
<u>طرح میانیت از حقوق کاربران در فضای مجازی و ساماندهی پیام‌رسان اجتماعی</u>	در تاریخ ۱۴۰۰/۰۵/۰۶ اظهار نظر مرکز پژوهش‌های مجلس ارسال شده است.	۱۷۱
<u>لایحه میانیت و حفاظت از داده‌های شخصی حمایت از داده‌ها و حریم خصوصی در فضای مجازی</u>	پس از تغییر دولت مسکوت مانده است.	طراحی شده در دولت دهم بدون شماره ثبت
<u>لایحه قانون حمایت و حفاظت از داده‌های شخصی</u>	در حال نهایی‌سازی	طراحی شده در دولت یازدهم

مأخذ: همان.

از سوی دیگر، در عصر دانش و فناوری، داده‌ها را به مثابه **نفت خام** می‌نامند. بدین معنا که داده‌ها می‌توانند ارزش آفرینی قابل توجهی را برای کشورها داشته و مزیت رقابتی برای آنان محسوب شوند. از این رو، ساماندهی به این فضا باید در اولویت یک کشور واقع شود؛ اما، تعداد طرح‌ها و لوایح مسکوت مانده در مجلس نشان از آن دارد که ضرورت ساماندهی به این فضا هنوز در اولویت قرار نگرفته است.

۳. احصای ابعاد مرتبط با ساماندهی به جریان داده و اطلاعات

در این بخش به شناسایی مرتبط با ساماندهی به جریان داده و اطلاعات از مناظر متفاوت و با در نظر گرفتن منابع مختلف، پرداخته خواهد شد. برای دریافت دیدگاهی جامع نسبت به این فضا، از منابع مختلف شامل برگزاری جلسه با خبرگان، بررسی ادبیات علمی و گزارش‌های پیشین مرکز پژوهش‌های مجلس و مطالعه اسناد بالادستی استفاده شده است. جزئیات ابعاد حاصل از هر یک از این منابع در بخش مربوطه ارائه شده است. گفتنی است، قوانین مرتبط با داده‌ها و اطلاعات و گزارش‌های پیشین مرکز پژوهش‌های مجلس به ترتیب در بخش‌های ۲-۲ و ۱-۲ ارائه شده و در این بخش از بیان مجدد آن خودداری شده است.

۳-۱. اسناد بالادستی مرتبط با داده‌ها و اطلاعات

عنوان اسناد بالادستی اشاره شده در این بخش به اسناد، برنامه‌های توسعه و سیاست‌های کلانی اشاره دارد که به‌نحوی به ضرورت پرداختن به مفهوم داده و اطلاعات اشاره دارند. جزئیات این اسناد در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴. فهرست اسناد فرادستی مرتبط با داده‌ها و اطلاعات

ردیف	عنوان گزارش	مرجع صادرکننده	شماره ثبت / ابلاغ	مضامین مرتبط
۱	سیاست‌های کلی نظام در امور «امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات و ارتباطات (افتا)» [۱۲]	مقام معظم رهبری	-	■ ایجاد نظام جامع و فراگیر در سطح ملی و سازوکار مناسب برای ایمن‌سازی ساختارهای حیاتی و حساس و مهم در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات، و ارتقای مداوم امنیت شبکه‌های الکترونیکی و سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی. ■ تکیه بر فناوری بومی و توانمندی‌های تخصصی داخلی در توسعه زیرساخت‌های علمی و فنی امنیت شبکه‌های الکترونیکی و سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی. ■ پایش، پیشگیری، دفاع و ارتقا توان بازدارندگی در مقابل هرگونه تهدید در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات.
۲	تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات [۱۳]	شورای عالی فضای مجازی	۱۰۲۵۵۰/۹۶	■ شبکه‌ای با قابلیت عرضه انواع خدمات امن (از جمله رمزنگاری و امضای دیجیتال) ■ میانیت از حریم خصوصی، حقوق عمومی و آزادی مسئولانه شبکه‌ای با زیرساخت‌های ارتباطی با مدیریت مستقل کاملاً داخلی شبکه‌ای پر ظرفیت، پهن باند و با تعرفه رقابتی (شامل مراکز داده و میزبانی داخلی) امکان اتصال و انفصال کامل ارتباطات شبکه‌های اختصاصی فراهم شود. ■ اعمال مدیریت یکپارچه و بهره‌برداری بهینه از منابع ملی و سیاست‌گذاری‌ها به‌گونه‌ای باشد که امکان مدیریت مستقل به‌ویژه در شرایط جدایی از شبکه اینترنت جهانی فراهم باشد.

ردیف	عنوان گزارش	مرجع صادرکننده	شماره ثبت / ابلاغ	مضامین مرتبط
۳	ایجاد نظام استاندارد تبادل اطلاعات [۱۴]	شورای عالی فضای مجازی	۱۰۴۵۳۳/۹۷	■ برقرار کردن امکان تبادل کلیه اطلاعات و استعلامات از طریق مرکز ملی تبادل اطلاعات (NIX)
۴	پیش نویس برنامه هفتم توسعه [۱۵]	ریاست جمهوری	—	■ به منظور احصای دقیق و برخط داده های آماری مورد نیاز برای تسهیل پردازش، تحلیل دقیق و ایجاد بستر مناسب برای آینده پژوهی روندهای سبک زندگی جامعه ایرانی و همچنین انتشار آنها، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با هماهنگی مرکز آمار ایران مکلف است نسبت به راه اندازی سامانه رصد، پایش و سنجش مستمر شاخص های فرهنگ عمومی و سبک زندگی مردم اقدام نماید. دستگاه های اجرایی و دارندگان پایگاه های داده موضوع این بند، موظفند نسبت به ارائه مستمر و جامع داده ها به این سامانه به صورت برخط اقدام کنند. ■ برای هوشمندسازی و تحقق دولت الکترونیک، وزارتخانه ها و مؤسسات دولتی موظفند اقدامات زیر را انجام دهند: الف) مراکز داده اصلی و پشتیبان خود را به زیرساخت یکپارچه ابری دولت هوشمند انتقال دهند. آیین نامه اجرایی این بند مشتمل بر زمان بندی و شیوه انجام آن توسط وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات با همکاری وزارت اطلاعات ظرف مدت سه ماه پس از ابلاغ برنامه تهیه و به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید.
۵	سند راهبردی نظام جامع فناوری اطلاعات جمهوری اسلامی ایران [۱۶]	مصوبات هیئت وزیران	۱۸۷۲۵/ت ۸۸۷۶۳	■ ارزیابی و سنجش مستمر تهدیدات و آسیب پذیری های امنیتی در نظام تبادل اطلاعات کشور و تدوین شاخص های امنیتی ■ یکپارچگی و استاندارد سازی سامانه ها، نرم افزارهای عمومی و اختصاصی و پایگاه های داده ملی برای تعامل و استفاده بهینه از منابع اطلاعاتی
۶	سند راهبردی برقراری امنیت در فضای تولید و تبادل اطلاعات کشور در محیط های رایانه ای [۱۷]	هیئت دولت	۲۴۵۳۰/ت ۱۰۱۳۳۵	■ صیانت از منافع، اسرار و اقتدار ملی در فضا ■ حفظ زیرساخت های حیاتی کشور در مقابل حملات الکترونیکی ■ حفظ حریم خصوصی سازی و آزادی های مشروع در فضا ■ حفظ سرمایه های مادی و معنوی، اسرار کسب و کار مالکیت خصوصی در فضا
۷	آیین نامه ساماندهی پایگاه های اینترنتی ایرانی [۱۸]	مصوبات هیئت وزیران	۱/۱۴۸۰۸	■ حق دسترسی آزاد و سالم مردم به اطلاعات و دانش

ردیف	عنوان گزارش	مرجع صادرکننده	شماره ثبت / ابلاغ	مضامین مرتبط
۸	تصویب‌نامه در خصوص ایجاد مرکز داده دولت به همراه نظام به روز رسانی مستمر و برخط داده‌ها و اطلاعات [۲۰]	مصوبات هیئت وزیران	۱۲۸۳۰۴ / ۵۵۲۰۷۵	■ نظارت و پایش کیفیت داده‌ها و اطلاعات دستگاه‌های اجرایی به‌طور مستمر ■ ایجاد مرکز داده دولت به همراه به روز رسانی مستمر و برخط داده‌ها و اطلاعات ■ ایجاد مرکز نظام‌های داده‌ای و اطلاعات کشور ■ بهره‌گیری از فناوری رابانش ابری برای تضمین دسترسی متقابل به داده‌ها و اطلاعات دستگاه‌های اجرایی با حفظ مسئولیت دستگاه‌های اجرایی برای بهنگام‌سازی اطلاعات ■ در نظر گرفتن و تأسیس مراکز پشتیبانی امن و مطمئن داده ایجاد و استقرار نظام ملی تبادل اطلاعات و داده برای تکمیل و تحلیل هوشمند داده‌ها
۹	برنامه ملی توسعه آمار کشور ۱۴۰۰ - ۱۳۹۶ [۲۰]	شورای عالی آمار	۴۷۳۶۶۶۱	■ برنامه ملی توسعه آمار کشور در محورهای اصلاح قوانین، مقررات و تشکیلات نظام آماری، تولید آمار و استقرار نظام آمارهای ثبتی، محاسبات ملی و شاخص‌های کلان، فناوری اطلاعات، پژوهش و آموزش آمار، نظارت و مدیریت کیفیت آمار و ترویج و اشاعه اعتماد عمومی به آمار و گسترش ارائه آمارهای ملی و بین‌المللی با همکاری دستگاه‌های اجرایی تدوین و ارائه شده است.

مأخذ: همان.

بررسی اسناد فوق نشان از آن دارد که دو موضوع امنیت داده و اطلاعات و حریم خصوصی بیشترین موضوعی بوده که به آنها پرداخته شده است. این دو بُعد در طی سال‌های اخیر نه تنها در ایران بلکه در تمام دنیا مورد توجه قانونگذاران و حکمرانان بوده است. در خصوص سایر موضوعات مطروحه در اسناد به تلخیص می‌توان به کیفیت و استانداردسازی داده‌ها، حق دسترسی آزاد و شفافیت و نظام یکپارچه تبادلات امن اشاره کرد. یکی از اسناد مهم در این زمینه، برنامه ملی توسعه آمار کشور ۱۴۰۰-۱۳۹۶ است که در آن به صراحت از گذار سرشماری سنتی به سرشماری ثبتی مینانام برده است. در واقع این سند به یکی از مهم‌ترین داده‌های کشور که مبنای برنامه‌ریزی دولت قرار می‌گیرد اشاره دارد. در دنیا مراکز آمار دنیا متولی تولید آمارهای رسمی هستند. آمارهای رسمی در واقع داده‌ها و اطلاعاتی است که برای برنامه‌ریزی‌های دولت جمع‌آوری می‌شود و از کیفیت و دقت بالایی برخوردار است. این گذار به معنای ارتقای تولید آمارهای رسمی در کشور و ارتقای دقت برنامه‌ریزی مبتنی بر این آمارها در کشور خواهد بود.

۲-۳. ادبیات علمی

مقالات و مطالعات علمی یکی از منابع معتبر و مهم در زمینه شناسایی ابعاد متأثر از حوزه‌های علمی است. با شروع عصر اطلاعات از سال ۱۹۷۰،

مبنایی متفاوت برای توسعه این حوزه علمی ایجاد شده است. در این راستا، سازمان‌های مختلفی نیز به طراحی فضای مفهومی حوزه داده‌ها و اطلاعات با هدف ساماندهی به مفاهیم و توسعه آنها پرداخته‌اند. در نتیجه بررسی محتوای ارائه شده در مطالعات پراستناد در این زمینه نظیر [DMBOK2 ۲۱] و چارچوب امنیت سایبری مؤسسه ملی استاندارد و فناوری (NIST) [۲۲]، گستره‌ای از مفاهیم مرتبط شناسایی شده که در شکل ۱ ارائه شده است. با جستجوی ادبیات علمی در زمینه‌های ارائه شده در شکل ۱ و احصای مقاله‌های مرتبط از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۴، ابر کلمات^۱ این مفاهیم در شکل ۲ ارائه شده است.^۲

شکل ۱. کلیدواژه‌های مرتبط با حوزه داده و اطلاعات

Data Quality	• کیفیت داده
Data Management	• مدیریت داده
Data Validity	• اعتبار داده
Data Structure	• ساختار داده
Data Security	• امنیت داده
Data Infrastructure	• زیر ساخت داده
Data Strategy	• استراتژی داده
Data Standard	• استاندارد داده
Data Availability	• دسترس پذیری داده
Data Integrity	• یکپارچگی داده
Data Ownership	• مالکیت داده
Metadata	• فرا داده
Data Architecture	• معماری داده
Data Modeling	• مدل سازی داده
Data Privacy	• محرمانگی داده
Data Exchange	• تبادل داده

مأخذ: همان.

شکل ۲. کلیدواژه‌های مرتبط با موضوع داده و اطلاعات بر اساس بررسی حدود ۱۵۰۰ مقاله

1. Big Data

فارغ از مفاهیم برجسته در شکل ۲ که نحوه توسعه ادبیات علمی را نمایش می دهد، آنچه در نتیجه بررسی ادبیات علمی احصا شده است، ضرورت توجه به تفاوت های میان برخی از این کلیدواژه هاست. تفاوت میان انتقال، انتشار و تبادل در داده ها، تفاوت میان کیفیت، دقت و انصاف در داده ها، تفاوت میان جمع آوری، نگه داری و ذخیره سازی در داده ها و در نهایت تفاوت میان حریم خصوصی و امنیت در داده ها، مفاهیم مهمی است که تمایز میان آنها در قوانین جهانی ارائه شده در زمینه داده ها مورد توجه قرار گرفته است. تفاوت میان کلیدواژه ها می تواند طراحی قوانین و حوزه اثر آنها را تحت تأثیر قرار دهد.

از سوی دیگر، انواع داده با تمرکز بر نوع استفاده از آنها، موضوع مهم دیگری است که در ادبیات علمی بدان اشاره شده است. انواع داده ها ناظر به جمع آوری و ذخیره سازی به دو دسته ساختار یافته و غیر ساختار یافته تقسیم می شوند [۲۳]. همچنین با توجه به ادبیات حکمرانی داده در قوانین دنیا، طبق قانون GDPR داده ها به دو دسته حساس و غیر حساس تقسیم می شوند [۲۴]. در راستای این تقسیم بندی داده ها برای استفاده عمومی و داده باز به دو دسته داده های انحصاری و داده های عمومی تقسیم پذیر هستند [۲۵]. در علم داده کاوی نیز داده ها سه دسته تحت نظارت، نیمه نظارت و بدون نظارت تقسیم می شوند [۲۶] و سرانجام متناسب با پردازش داده ها، داده ها در طول زمان (سری زمانی) در ابعاد مکانی و در دو بُعد مکان و زمان (فضایی) تحلیل خواهند شد [۲۷]. همچنین اگر بخواهیم دسته ای از داده ها را در دوره های زمانی مختلف بررسی کنیم داده های طولی نامیده می شوند [۲۸]. اهمیت داده های طولی زمانی مشخص می شود که بخواهیم چندین کشور را در دوره های زمانی مختلف در شاخص های خاص با یکدیگر مقایسه نماییم. بنابراین پژوهش و نگارش قانون بدون در نظر گرفتن انواع داده ها نیز کامل نخواهد بود.

۳-۳. برگزاری جلسه با خبرگان

بررسی نظرات صاحب نظران و متخصصان فعال در یک حوزه، یکی از منابع اطلاعاتی مفید است که می تواند مشکلات موجود در فضای اجرایی یک کشور را به نحوی مناسب مشخص کند. از این رو، برای دریافت نظرات خبرگان، سلسله جلساتی با ذی نفعان مختلف برگزار شده که نتایج حاصل از برگزاری این جلسات، ضرورت تمرکز بر برخی از ابعاد را نمایان کرده که در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۵. چالش های مرتبط با داده و اطلاعات از منظر ذی نفعان، صاحب نظران و متخصصان

عنوان	چالش های شناسایی شده
حکمرانی داده	- فقدان وجود دیدگاهی جامع و یکسان از سوی حاکمیت در زمینه جریان داده در کشور. - وجود متولیان با مأموریت های مشابه در زمینه ساماندهی به جریان داده در کشور. - نادیده گرفتن نقش کلیدی برخی از متولیان در حوزه داده (همچون مرکز آمار ایران و...) که سبب تخصیص بودجه موازی و ایجاد نهادهایی با کارکردهای مشابه می شود.
حریم خصوصی و امنیت داده	- ضرورت قانون گذاری در زمینه حفاظت از داده ها و طراحی آیین نامه های اجرایی برای پیگیری اجرای قوانین. - فقدان تخصیص بودجه برای رعایت حریم خصوصی (تخصیص بودجه لازم برای نیازهای فنی، امنیتی و آموزشی کارکنان). - فقدان تصمیم گیری در خصوص حریم خصوصی داده ها در قوانین موجود داده در کشور. - نداشتن روابط مشارکتی بین نهادهای مرتبط در زمینه حفظ حریم خصوصی. - نبود کنترل صحیح دسترسی به داده های شخصی. - نبود پایبندی به استانداردهای حریم خصوصی داده ها.

عنوان	چالش‌های شناسایی شده
تعارض منافع	■ نبود توجه به شناسایی دقیق ذی‌نفعان، متولیان و نقش‌ها و مسئولیت آنان ■ ضرورت ایجاد سیستمی نظارتی برای سنجش نحوه عملکرد آنها برای شناسایی تضاد منافع بین متولیان داده ■ ضرورت طراحی سیاست‌های برخورد با تضاد منافع به صورت شفاف، پویا و کارآمد نیز ضروری است.
کیفیت داده	■ فقدان وجود استانداردهای مناسب برای جمع‌آوری، نگهداری و انتقال داده ■ نبود دسترسی به زیرساخت‌های فنی در سطح ملی برای حفظ کیفیت داده ■ نبود توجه به متولی حوزه کیفیت داده و نداشتن مرجعیت برای نظارت بر تمامی داده‌های تولید شده در کشور برای اعمال استانداردهای بین‌المللی و لازم
مهارت‌های تحلیل داده	■ فقدان تخصیص بودجه لازم برای نیازهای فنی، امنیتی و آموزشی کارکنان در تمامی سطوح سازمان ■ فقدان پذیرش ضرورت تحلیل داده در سازمان‌ها ■ کمبود نیروی کار ماهر
فرهنگ داده‌محوری	■ نبود اهمیت مدیران در سطوح مختلف به نتایج حاصل از تحلیل داده ■ فقدان وجود دانش کافی در مدیران برای بهره‌مندی از داده‌ها ■ فقدان شناخت کافی از داده‌های موجود در سازمان‌ها توسط نهادهای نظارتی ■ معیارهای شایستگی مدیران و انتخاب مدیران کارآمد بدون در نظر گرفتن مهارت استفاده از داده‌هاست ■ نبود معیاری برای تناسب مصلحت و نتایج داده‌ها برای تصمیم‌گیری مدیران
دسترسی به فناوری‌ها	■ ضرورت تخصیص بودجه به توسعه فناوری‌های مرتبط همچون هوش مصنوعی و متاورس

مأخذ: همان.

ابعاد بیان شده در جدول ۵، اصلی‌ترین موضوعات شناسایی شده توسط خبرگان و فعالان حوزه داده در کشور اعم از بخش دولتی و خصوصی است. این ابعاد خود دارای زوایای مختلفی است که باید در هنگام بررسی هر موضوع در نظر گرفته شود. به عنوان مثال، در زمینه «حریم خصوصی و امنیت داده»، علاوه بر ضرورت تصویب قوانین در این حوزه، فقدان تخصیص بودجه به سازمان‌ها نیز از موارد اثرگذار بر این موضوع است. به طور کلی، ابعاد ارائه شده توسط خبرگان، کلان موضوع‌هایی هستند که نیازمند مطالعات دقیق برای در نظر گرفتن زوایای پنهان آن است.

۴. احصای ابعاد و زوایای مرتبط به حوزه مفهومی داده و اطلاعات

پس از بررسی منابع اطلاعاتی مختلف، در این بخش در نظر گرفته شده است تا با طراحی ماتریسی برای تقاطع‌گیری از زوایا و ابعاد موجود در زیست‌بوم داده و قوانین طراحی شده در کشور، دیدگاه جامعی به نمایندگان مجلس ارائه شود تا با در نظر گرفتن خلأهای قانونی در این فضا، طراحی قوانین ضروری برای ارزش‌آفرینی از داده و اطلاعات در کشور را در دستور کار مجلس قرار دهند.

پیش از بررسی خلأهای قانونی و علمی در زمینه موضوعات مرتبط با داده و اطلاعات، نیاز است تا ابتدا مفاهیم موضوعی مرتبط تشریح شود. این مفاهیم در جدول ۶ ارائه شده است. پس از بیان مفاهیم، ماتریس تقاطع‌گیری بین قوانین، طرح‌ها و لوایح با چالش‌ها برای شناسایی خلأهای قانونی در سه سطح اسناد بالادستی، ادبیات و نظرات خبرگان ارائه شده است (جدول ۷).

جدول ۶. بیان تعاریف مفاهیم موضوعی مرتبط با حوزه داده و اطلاعات

ردیف	عنوان	مفهوم
۱	حکمرانی داده	حکمرانی داده را سیستمی متشکل از حق تصمیم‌گیری و پاسخ‌گویی نسبت به فرایندهای مربوط به داده‌ها و اطلاعات توصیف کرده است که تصریح می‌کند چه کسی حق دارد چه اقداماتی را با چه اطلاعاتی، در چه زمانی، با چه شرایط و اقتضائاتی و چه روشی انجام دهد [۲۹]؟
۲	حکمرانی داده‌محور	حکمرانی داده‌محور به استفاده از داده‌ها و شواهد برای تصمیم‌گیری در دولت و اداره عمومی اشاره دارد. این رویکرد بر استفاده از تجزیه و تحلیل داده‌ها، مدل‌سازی پیش‌بینی‌کننده و سایر تکنیک‌های مبتنی بر داده برای حمایت از سیاست‌گذاری، اجرای برنامه و ارائه خدمات عمومی تأکید دارد [۳۰].
۳	مدیریت داده	مدیریت داده عبارت است از جمع‌آوری، سازماندهی، حفاظت و ذخیره داده‌های یک سازمان به گونه‌ای که بتوان آنها را برای تصمیمات تجاری تجزیه و تحلیل کرد [۳۱].
۴	استراتژی داده	مفهوم استراتژی داده به طرح یا چارچوبی کلی اطلاق می‌شود که سازمان‌ها برای هدایت مدیریت، استفاده و حاکمیت منابع داده خود ایجاد می‌کنند. یک استراتژی داده، اهداف، سیاست‌ها و ابتکارات مربوط به داده‌های سازمان را با اهداف و اولویت‌های تجاری گسترده‌تر آن هماهنگ می‌کند [۳۲].
۵	تولید / جمع‌آوری داده	تولید / جمع‌آوری داده به فرایند ایجاد یا جمع‌آوری داده‌ها به صورت دستی یا از طریق سیستم‌های خودکار اطلاق می‌شود [۳۳].
۶	حریم خصوصی	حریم خصوصی داده‌ها، به معنای توانایی یک شخص برای تعیین زمان، چگونگی و میزان دسترسی دیگران به اطلاعات شخصی وی است [۳۴]. گستره داده‌های شخصی در قوانین مختلف مرتبط با این مفهوم، متفاوت است.

ردیف	عنوان	مفهوم
۷	امنیت داده	امنیت داده‌ها فرایند محافظت از اطلاعات دیجیتال در تمام چرخه حیات آن برای محافظت از آن در برابر فساد، سرقت یا دسترسی غیرمجاز است [۳۵].
۸	دسترس‌پذیری داده	در دسترس بودن داده به توانایی کاربران یا سیستم‌ها برای دسترسی و استفاده از داده‌ها در صورت نیاز اشاره دارد. این یک جنبه حیاتی از مدیریت داده‌ها و طراحی سیستم است که تضمین می‌کند که داده‌های در دسترس، قابل اعتماد و به‌روز برای برنامه‌های مختلف و فرایندهای تصمیم‌گیری استفاده می‌شوند [۳۶].
۹	اعتبار داده	اعتبار داده‌ها معیار سنجش دقت و پایایی اطلاعات در یک مجموعه داده یا پایگاه داده است. این مفهوم شامل تأیید انطباق داده‌ها با استانداردها، قوانین یا محدودیت‌های از پیش تعریف شده، اطمینان از قابل اعتماد بودن و مناسب بودن اطلاعات برای هدف موردنظر است [۳۷].
۱۰	ساختار داده	ساختار داده یک فرمت تخصصی برای سازماندهی، پردازش، بازیابی و ذخیره داده‌هاست [۳۸].
۱۱	یکپارچگی داده	یکپارچگی داده یک مفهوم اساسی در فناوری اطلاعات است که به‌دقت، کامل بودن و سازگاری داده‌ها در کل چرخه عمر آن، از ایجاد تا حذف اشاره دارد. این مفهوم تضمین می‌کند که داده‌ها بدون تغییر و قابل اعتماد باقی می‌مانند و می‌توان برای استفاده موردنظر به آنها اعتماد کرد [۳۹].
۱۲	زیرساخت داده	زیرساخت داده به سخت‌افزار، نرم‌افزار و فناوری‌های شبکه‌ای اشاره دارد که برای پشتیبانی از ذخیره‌سازی، پردازش و مدیریت داده‌ها در یک سازمان استفاده می‌شود. این مفهوم می‌تواند شامل طیف گسترده‌ای از فناوری‌ها، مانند پایگاه‌های داده، انبارهای داده، دریاچه‌های داده، مراکز داده، پلتفرم‌های رایانش ابری و تجهیزات شبکه باشد [۴۰].
۱۳	کیفیت داده	کیفیت داده معیاری برای وضعیت مجموعه داده‌ها براساس عواملی مانند دقت، کامل بودن، سازگاری، قابلیت اطمینان و اعتبار است [۴۱].
۱۴	دقت داده	دقت داده‌ها جنبه مهمی از کیفیت داده است که به درجه‌ای اشاره دارد که داده‌ها مقدار واقعی یا موردنظر را منعکس می‌کنند. داده‌های دقیق برای تصمیم‌گیری آگاهانه ضروری است، زیرا داده‌های نادرست می‌تواند منجر به نتایج ناقص و نتایج غیربهبوده شود [۴۲].
۱۵	استاندارد داده	نوعی استاندارد بوده که یک رویکرد توافق شده است تا امکان اندازه‌گیری، صلاحیت یا مبادله یک شی، فرایند یا واحد اطلاعات را فراهم کند [۴۳].

ردیف	عنوان	مفهوم
۱۶	معماری داده	معماری داده به چارچوب و ساختار کلی برای مدیریت و سازماندهی داده‌ها در یک سازمان اشاره دارد. این شامل خط‌مشی‌ها، استانداردها، مدل‌ها و فرایندهایی است که نحوه جمع‌آوری، ذخیره، ادغام و استفاده از داده‌ها را برای حمایت از اهداف تجاری سازمان راهنمایی می‌کند [۴۴].
۱۷	مدل‌سازی داده	مدل‌سازی داده فرایند ایجاد یک نمایش بصری ساختاریافته از یک سیستم داده است که شامل موجودیت‌ها، ویژگی‌ها، روابط و محدودیت‌های درون سیستم است. هدف اصلی مدل‌سازی داده‌ها درک و مستندسازی الزامات داده یک سازمان یا یک برنامه خاص است [۴۵].
۱۸	اعتبار داده	اعتبار داده به قابل اعتماد داده‌ها اشاره دارد [۴۶].
۱۹	فراداده‌ها	فراداده به عنوان اطلاعاتی تعریف می‌شود که داده‌ها را توصیف و توضیح می‌دهد [۴۷].
۲۰	فرهنگ داده‌محوری	عبارت است از فرهنگ به رسمیت شناختن و استمداد از داده‌ها برای حل مسائل خرد و کلان و در سطوح مختلف حاکمیتی و غیرحاکمیتی.

مأخذ: همان.

جدول ۷. خلأهای قانونی مرتبط با جریان داده و اطلاعات

لوايح	طرح‌ها	قوانين	منبع اطلاعاتی	
			عنوان	ابعاد احصاشده
☒	☒	☒	مقاله‌های علمی بین‌المللی	کیفیت داده
☒	☒	☒		مدیریت داده
☒	☒	☒		اعتبار داده
☒	☒	☒		ساختار داده

منبع اطلاعاتی	قوانین	طرح‌ها	لوايح	منبع اطلاعاتی	
				عنوان	ابعاد احصا شده
	مواد (۳۵) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۳۵) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۳۵) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	امنیت داده	
	مواد (۳۶) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۳۶) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۳۶) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	زیر ساخت داده	
	مواد (۳۷) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۳۷) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۳۷) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	استراتژی داده	
	مواد (۳۸) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۳۸) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۳۸) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	استاندارد داده	
	مواد (۳۹) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۳۹) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۳۹) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	دسترس پذیری داده	
	مواد (۴۰) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۴۰) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۴۰) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	یکپارچگی داده	
	مواد (۴۱) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۴۱) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۴۱) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مالکیت داده	
	مواد (۴۲) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۴۲) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۴۲) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	فرا داده	
	مواد (۴۳) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۴۳) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۴۳) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	معماری داده	
	مواد (۴۴) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۴۴) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۴۴) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مدل سازی داده	
	مواد (۴۵) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۴۵) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	مواد (۴۵) (۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱)	تبادل داده	

منبع اطلاعاتی	قوانین	طرح‌ها	لوايح	منبع اطلاعاتی	
				عنوان	ابعاد احصاشده
	مواد (۹، ۵) قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی	مواد (۱۸، ۱۶، ۱۴، ۹، ۵) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات مواد (۳۴، ۲۳، ۱۳) طرح حمایت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی	میانیت و حفاظت از داده‌های شخصی	پردازش داده	
	مواد (۶، ۵، ۲) قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی	مواد (۱۸، ۱۶، ۹، ۵) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات	☒	تولید/جمع‌آوری داده	
	ماده (۶) قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات بند دوم قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات	مواد (۲۰، ۱۵) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات طرح حمایت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی مواد (۹، ۷، ۶، ۲)، میانیت از حقوق کاربران در فضای مجازی و ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی	میانیت و حفاظت از داده‌های شخصی	حریم خصوصی	
	ماده (۶) قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات بند دوم قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات	مواد (۲۰، ۱۵) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات طرح حمایت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی مواد (۹، ۷، ۶، ۲)، میانیت از حقوق کاربران در فضای مجازی و ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی	میانیت و حفاظت از داده‌های شخصی	حریم خصوصی	گزارش‌های پیشین مرکز پژوهش‌های مجلس
	مواد (۶، ۵، ۴، ۳، ۲) قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی	مواد (۱۸، ۱۱، ۱۰، ۹، ۵) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات ماده (۳۵) طرح حمایت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی مواد (۹، ۷، ۶) میانیت از حقوق کاربران در فضای مجازی و ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی	☒	امنیت داده	

لوايح	طرح‌ها	قوانين	منبع اطلاعاتي	
			عنوان	ابعاد احصاشده
■ مبيانت و حفاظت از داده‌های شخصی	■ مواد (۵، ۹، ۱۴، ۱۶، ۱۸) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات ■ مواد (۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۳، ۲۳، ۳۴) طرح حمايت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی	■ مواد (۵، ۹) قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی	پردازش داده	
☒	☒	■ مواد (۲، ۳، ۴، ۵، ۸) قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی	یکپارچگی داده	
☒	■ طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات	■ مواد (۲، ۳، ۴، ۵) قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی ■ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات	دسترسی پذیری داده	
☒	☒	☒	مالکیت داده	
☒	■ مواد (۵، ۹، ۱۸) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات	■ مواد (۲، ۳، ۴، ۵، ۷، ۹) قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی	تبادل داده	

منبع اطلاعاتی	قوانین	طرح‌ها	لوايح	منبع اطلاعاتی	
				عنوان	ابعاد احصاشده
استناد بالادستی	ماده (۶) قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات بند دوم قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات	مواد (۲۰، ۱۵) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات طرح حمایت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی مواد (۹، ۷، ۶، ۲)، میانیت از حقوق کاربران در فضای مجازی و ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی	میانیت و حفاظت از داده‌های شخصی	حریم خصوصی	
	مواد (۳، ۲، ۴، ۵، ۶، ۷) قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی	مواد (۲۰، ۱۵) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات طرح حمایت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی مواد (۹، ۷، ۶، ۲)، میانیت از حقوق کاربران در فضای مجازی و ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی	×	امنیت داده	
	مواد (۳، ۲، ۴، ۵، ۶، ۷) قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی	مواد (۱۸، ۹، ۵) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات	×	تبادل داده	
	مواد (۹، ۵) قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی	مواد (۱۸، ۱۶، ۱۴، ۹، ۵) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات مواد (۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴)، ۳۴، ۲۳، ۱۳ طرح حمایت و حفاظت	میانیت و حفاظت از داده‌های شخصی	پردازش داده	
	×	ماده (۳۶) طرح حمایت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی	×	زیرساخت داده	
	مواد (۳، ۲، ۴، ۵) قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات	طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات	×	دسترسی پذیری داده	
	×	×	×	کیفیت داده	

لوايح	طرح‌ها	قوانين	منبع اطلاعاتي	
			عنوان	ابعاد احصاشده
×	×	×	حکمراني داده	جلسات با خبرگان
مبیانت و حفاظت از داده‌های شخصی	- مواد (۲۰، ۱۵) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات - طرح حمایت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی - مواد (۲، ۶، ۷، ۹)، مبیانت از حقوق کاربران در فضای مجازی و ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی	- ماده (۶) قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات - بند دوم قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات	حریم خصوصی	
×	- مواد (۲۳، ۱۸، ۱۱، ۱۰، ۹، ۵) طرح الزام به انتشار داده‌ها و اطلاعات - ماده (۳۵) طرح حمایت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی - مواد (۶، ۷، ۹)، مبیانت از حقوق کاربران در فضای مجازی و ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی	مواد (۲، ۳، ۴، ۵)، ۷، ۶ قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی	امنیت داده	
×	×	×	تعارض منافع	
×	×	×	کیفیت داده	
×	×	×	مهارت‌های تحلیل داده	
×	×	×	فرهنگ داده‌محوری	
×	×	×	دسترسی به فناوری‌ها	

مأخذ: همان.

بررسی محتوای ارائه شده در جدول ۷ نشان از آن دارد که اکثر طرح‌ها، لوایح و قوانین بر یک یا چند بعد از ابعاد مرتبط با حوزه داده و اطلاعات تمرکز داشته‌اند. با وجود آنکه در قوانین مشابه در حوزه داده همچون RPDG تلاش شده تا تمامی ابعاد مرتبط با موضوع تحت بررسی پوشش داده شود، اما نمی‌توان لزوماً این سبک از قانون‌نویسی را به‌عنوان رویکردی تجویزی بیان کرد، زیرا هر کشوری قاعده خاص خود را برای قانونگذاری دارد. اما موضوعی که می‌توان در نتیجه مقایسه قوانین داخلی و خارجی در زمینه داده بیان کرد، ضرورت بینشی جامع نسبت به موضوع‌های مرتبط در طراحی قوانین است. به‌بیانی دیگر، در صورتی که قانونی در زمینه حفاظت از داده‌های شخصی طراحی می‌شود، باید به مباحثی نظیر تبادل داده نیز در آن اشاره گردد و یا اینکه به‌هنگام نگارش آن، ضرورت توجه به تبادل داده در نظر گرفته شود. این بینش جامع می‌تواند در طراحی کارای قوانین و آیین‌نامه‌های اجرایی مؤثر بوده و قانونی قابل اجرا را ایجاد کند.

موضوع دیگری که در نتیجه بررسی محتوای فوق حاصل شده است، تمرکز قانونگذاران بر حریم خصوصی، امنیت و دسترسی به داده‌ها، بیش از سایر مسائل است. جدا از آنکه شاید لازم باشد مطابق با نیازها و اقتضائات روز، سه بعد مذکور در قانونگذاری مورد بازنگری و متناسب‌سازی قرار گیرند، نگارندگان این سطور توجه قانونگذاران، سیاستگذاران و اندیشمندان حوزه داده را به این نکته جلب می‌کنند که روح حاکم بر حکمرانی، مدیریت، فرایندها و سازوکارها باید داده‌محور باشد و از این رو ترویج فرهنگ داده‌محوری، تحصیل آخرین نسل فناوری‌های مقتضی و تربیت متخصصان این حوزه برای کشور، در قوانین مغفول واقع شده است. نکته دیگر، نبود توجه به چرخه حیات داده و تقنین براساس گام‌های آن چرخه است. به‌بیانی دیگر باید تا ناظر به خلق، انبارش، استفاده، به‌اشتراک‌گذاری، ذخیره‌سازی و امحای داده توجه کافی صورت گیرد تا تمام پشتوانه تقنینی لازم برای گذار داده در چرخه حیاتش و مبنا قرار گرفتن آن برای تصمیم‌گیری و سیاستگذاری مورد پیش‌بینی قرار گرفته باشد.

نکته دیگر، فقدان توجه کافی به فراداده‌هاست؛ به شکلی که از بین اسناد موجود تنها در یک طرح و یک لایحه آن‌ها هم تنها به نام آن بسنده شده است. در خصوص فقدان تعارض منافع در کنار تمام مرجع‌گزینی‌ها برای حل اختلافات، باید تا منافع سازمان‌های تولیدکننده و نگهدارنده داده و تا جای ممکن فقدان تعارض قوانین با سیاست‌های آنان مورد توجه قرار گیرد. همچنین در خصوص مراجع حل اختلافات، شکایات و رسیدگی به تعارضات محتمل در مسیر تثبیت جایگاه داده در نظام حکمرانی کشور می‌توان به تنوع گروه‌های متولی مشخص شده در لوایح، قوانین و طرح‌ها و هم‌پوشانی اعضای حقیقی و حقوقی داخل آنان اشاره نمود. به‌مرور زمان و با شکل‌گیری نهادهای کارگروه‌ها یا مراکز جدید پیرامون داده‌ها، اطلاعات و فضای مجازی و یا تغییر در وظایف و نقش‌ها، متولی نظارت یا حل اختلافات در اسناد تقنینی متفاوت از هم شده که باید مرجعی واحد از بین آنها انتخاب شود. گفتنی است که در مقام مقایسه قوانین، طرح‌ها و لوایح مرتبط با داده، می‌توان به لزوم یکپارچگی برخی مواد و تبصره‌های مشابه اشاره نمود. به‌طور مثال در طرح‌ها ۱. حمایت و حفاظت از داده‌ها و اطلاعات شخصی، ۲. طرح الزام به انتشار داده و اطلاعات و در لوایح نیز الف) قانون حمایت و حفاظت از داده‌های شخصی، ب) صیانت و حفاظت از داده‌های شخصی به «کنترل‌گر» و حدود و ثغور فعالیت، اختیارات، وظایف و ممنوعیت‌های متناظر اشاره شده است که یکپارچگی مسائل پیرامون آن جهت جلوگیری از تناقضات و حشونگاری لازم به‌نظر می‌رسد.

در پایان برای ساختارمندتر شدن قوانین و پوشش مسائل مرتبط با موضوع گزارش در قوانین، پیشنهاد می‌شود تا مطابق با ادبیات و قوانین موجود، رویکردهای ذیل برای ساماندهی به مسائل در نظر گرفته شود:

- ۱ رویکرد رابطه‌ای با مضمون مشارکت فعال در استفاده و به‌اشتراک‌گذاری داده‌ها و نیز ترویج فرهنگ و سواد داده در جامعه؛
- ۲ رویکرد رویه‌ای مشتمل بر تعریف فرایندها و رویه‌های نظارت و تصمیم‌گیری بر داده‌ها؛
- ۳ رویکرد ساختاری جهت تعیین مسئولیت‌های نظارت، راهنمایی و برنامه‌ریزی.

۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

دنیای پیرامون ما و داده‌ها، جهان به هم گره خورده‌ای است که پیش‌بینی الزامات زیستن در عصر کنونی و مدیریت هوشمندانه مقابله با مخاطرات آن و بهره‌مندی از فواید آن را ضروری می‌کند. بی‌شک تحقق حکمرانی داده‌محور بدون بن‌مایه قوی در زمینه ساماندهی به داده، غیرممکن و بی‌ثمر است. برای آنکه داده به چنان کیفیت و بلوغی برسد که بتواند مبنای تصمیم‌گیری قرار گیرد علاوه بر تمهیدات فنی، مدیریتی و سخت‌افزاری به قانون نیز نیاز دارد.

در کشور ما تاکنون تلاش‌هایی برای پوشش ابعادی از مسائل حوزه داده انجام شده است؛ اما به نظر می‌رسد، تلاش‌های صورت گرفته گرچه بخشی از مشکلات و مسائل را پوشش داده، اما فاقد انسجام، یکپارچگی و جامع‌نگری لازم است. در خصوص حکمرانی داده‌محور عملاً غیر از برنامه هفتم توسعه، به این مهم در هیچ سند بالادستی و قانونی، اشاره نشده است. لذا با هدف تقویت پشتوانه تقنینی و نزدیک‌تر شدن به فضای چشم‌انداز حکمرانی داده‌مبنا که در بند «پ» تبصره «۲» ماده (۱۰۷) برنامه هفتم توسعه به صراحت بدان اشاره شده است (در این بند بیان شده است که دستگاه‌های اجرایی موظف به تهیه برنامه عملیاتی استقرار و پیاده‌سازی چرخه هوشمندسازی، اصلاح فرایندها و استقرار نظام حکمرانی داده‌مبنا شده‌اند)، ابعاد و چالش‌های ناظر به تحقق حکمرانی داده‌مبنا از چهار منبع ادبیات، گزارش‌های پیشین مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، اسناد بالادستی و نظرات گردآوری شده از نشست‌های با قوانین، طرح‌ها و لوایح موجود تناظر داده شده و نتایج آن در قالب توصیه‌های زیر ارائه می‌شود:

■ **ارزیابی قوانین موجود در حوزه داده و اطلاعات:** در گام نخست و با هدف شناخت وضعیت موجود در قوانین کشور، باید تا قوانین تصویب شده از منظر کفایت و به‌روز بودن مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد. نمونه‌ای از این گزارش‌های نظارتی در زمینه قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات در مرکز پژوهش‌های مجلس منتشر شده است [۲]، اما چنین گزارش‌هایی باید در زمینه سایر قوانین مرتبط به حوزه داده نیز در دستور کار مرکز پژوهش‌های مجلس قرار گیرد.

■ **به‌روزرسانی و یکپارچگی لوایح و طرح‌ها:** از آنجاکه گاهی لوایح و طرح‌ها همراه با مصوب شدن، ناسخ سایر قوانین مرتبط هستند، باید تا جامعیت و به‌روز بودن آنها و نیز فقدان تناقض جدی با یکدیگر (پیش از تصویب برای فقدان تعارضات) مورد سنجش قرار گیرد. به‌بیانی دیگر، در صورتی که در بخشی از یک قانون به نحوه تأمین امنیت اطلاعات پرداخته شده است، بهتر است در قوانین بعدی که در این زمینه طراحی می‌شوند، به‌وجود قانون قبلی و الزامات بیان شده در آن توجه شود. این موضوع تنها در رابطه با قوانین صادق نیست، بلکه در هنگام نگارش قوانین بهتر است به برنامه‌های ملی در زمینه موضوع مذکور نیز توجه شود. نبود توجه به اسناد قانونی و برنامه‌های تصویب شده در زمینه موضوع داده و اطلاعات (همچون سایر حوزه‌ها) می‌تواند سبب اختلال در اجرای برنامه‌های مصوب و یا سردرگمی نهادها در زمینه اجرای قوانین و برنامه‌ها گردد.

■ **توجه به فرهنگ داده‌محوری و رویه‌های حکمرانی:** برای به رسمیت شناخته شدن داده‌ها و فراگیر شدن آنها در سیاست، باید فرهنگ‌سازی مناسب صورت گیرد. برای تعیین متولی، تعریف فرایند و نیز نظارت بر اجرای آنها، کاربست رویه‌های حکمرانی می‌تواند به قاعده‌مند شدن مصوبات کمک نماید. به‌بیانی بهتر، در ادبیات حکمرانی، جهت تعیین مسئولیت‌های نظارت، راهنمایی و برنامه‌ریزی، رویکرد ساختاری پیشنهاد می‌شود که می‌تواند به تناسب مسئله مدنظر کارایی خود را در چپ‌نش مسئولیت‌ها نشان دهد.

■ **قابلیت اجرای قوانین موجود:** تدوین آیین‌نامه اجرایی برای اجرای صحیح قوانین، همچون طراحی قانون از اهمیت بالایی برخوردار است. در صورتی این آیین‌نامه‌ها به درستی و با جدیت طراحی نگردد، در مقام عمل اجرای قانون را با ضعف‌های عمده‌ای روبه‌رو می‌سازد. بر این اساس به نظر می‌رسد تدوین آیین‌نامه اجرایی و متولی آن باید به صراحت در قوانین اشاره شود.

■ **جرم‌انگاری در قوانین حوزه داده:** در صورت پذیرش ماهیت سرمایه‌ای داده برای کشور، نیاز است تا با فقدان اجرای قانون با جدیت و درستی برخورد گردد. متأسفانه، نوع و میزان مجازات ارائه شده در قوانین مرتبط با حوزه داده، کارایی لازم را برای پیشگیری از وقوع جرم ندارد که عملاً سبب شده است تا برخی از بندهای قوانین به درستی اجرا نشود. از سوی دیگر، در صورتی که حکمرانی داده‌مبنا، به عنوان رویکردی

ملی و الزامی برای جلوگیری از هدررفت منابع و سرمایه‌های کشور در نظر گرفته شود، باید در صورت فقدان اجرای آن در سطوح بالای تصمیم‌گیری، مجازات مناسبی برای آن در نظر گرفته شود.

■ **توجه به ذی‌نفعان مرتبط در طراحی قوانین:** حوزه داده و اطلاعات دارای ذی‌نفعان متفاوتی است که فقدان توجه به مأموریت محول به آنها در اسناد بالادستی، سندهای راهبردی و برنامه‌های توسعه می‌تواند به فقدان اجرای قوانین گردد. به عنوان مثال، یکی از مهم‌ترین داده‌های موجود در کشور **داده‌های سرشماری** هستند که مبنایی برای تصمیم‌گیری در زمینه قانون بودجه هر ساله کشور می‌باشند. با وجود این به نظر می‌رسد در قوانین فعلی کشور به نیاز مرکز آمار ایران برای حرکت از سرشماری سنتی به سرشماری ثبتی مبنای زمین‌تجمیع‌برخی از اطلاعات در یک پایگاه داده توجهی نشده است. این موضوع می‌تواند سبب فقدان اجرای سرشماری ثبتی مبنای مواجهه کشور با مشکلات ناشی از آن شود. این مسئله در رابطه با سایر موضوعات و متولیان آنها نیز صادق بوده و نیاز است تا با بررسی قوانین پیشین و دیدگاهی جامع به حوزه متولیان امر، قوانین طراحی شود. یکی از راهکارهای مهم در این زمینه، طراحی نگاهی جامع از ذی‌نفعان مرتبط با جریان داده در کشور و شناسایی منافع آنان است.

منابع و مأخذ

- [۱] رجبی، ابوالقاسم (۱۴۰۰). شناسایی خلأهای قانونی حفاظت از داده‌ها در زنجیره ارزش داده‌ها با مقایسه قوانین ایران و ایالات متحده آمریکا شماره ۱: نگاشت قوانین، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۸۷۱۶.
- [۲] شمس، هدی (۱۴۰۱). گزارش نظارتی کیفیت اجرای ماده (۲۰) قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۸۶۴۹.
- [۳] یوسفی، عطیه، مهربان هلان، محمدمهدی (۱۴۰۲). مصورسازی داده‌ها و اطلاعات: ابزاری نوین جهت تسهیل خط‌مشی‌گذاری و مشارکت عمومی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۹۶۱۵.
- [۴] باقری اصل، رضا (۱۳۸۸). توسعه پایگاه داده‌های اطلاعات حاکمیتی؛ زیرساخت اطلاعاتی دولت الکترونیک، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۹۹۹۶.
- [۵] فقیهی، مهدی. جلیلیان عطار، مریم (۱۳۹۴). فناوری داده‌های عظیم و الزامات قانونی آن، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۲۷۳.
- [۶] رجبی، ابوالقاسم (۱۳۹۵). زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات (شبکه ملی اطلاعات) در تحویل توانمند محتوا در ایران و کشورهای نمونه، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۵۲۷۴.
- [۷] فقیهی، مهدی، جمشیدی، محمدجواد. (۱۳۹۷). بررسی قوانین حفاظت از داده‌های کاربران در کشورهای منتخب، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۵۸۷۷.
- [۸] پوراسماعیل، حسن (۱۳۹۷). انتشار اطلاعات و دسترسی شهروندان به اطلاعات از منظر قوانین و مقررات، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۶۲۰۲.
- [۹] بنار، محسن (۱۳۹۹). اینترنت اشیا (۳): چارچوب مقررات‌گذاری، امنیت سایبری و مقررات‌گذاری داده در اینترنت اشیا برای ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۷۰۱۲.
- [۱۰] رجبی، ابوالقاسم (۱۴۰۲). شناسایی خلأهای قانونی حفاظت از داده‌ها در زنجیره ارزش داده‌ها با مقایسه قوانین ایران و ایالات متحده آمریکا شماره (۲): قانون اساسی، قوانین و مقررات فدرال و ایالتی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۸۹۵۸.
- [۱۱] یوسفی، عطیه (۱۴۰۲). درآمدی بر مفهوم و کارکردهای رصدخانه حکمرانی و خط‌مشی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۹۲۱۳.
- [۱۲] سیاست‌های کلی نظام در امور «امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات و ارتباطات (افتا)»، (۱۳۸۹).
<https://khl.ink/f/11266>.
- [۱۳] تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات (۱۳۹۵). شورای عالی فضای مجازی،
<https://qavanin.ir/Law/PrintText/259464>
- [۱۴] ایجاد نظام استاندارد تبادل اطلاعات (۱۳۹۵). شورای عالی فضای مجازی،
<https://qavanin.ir/Law/TreeText/263863>
- [۱۵] برنامه هفتم توسعه (۱۴۰۲). سازمان برنامه و بودجه کشور،
<https://rc.majlis.ir/fa/news/show/1776775>
- [۱۶] سند راهبردی نظام جامع فناوری اطلاعات جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۷). وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات،
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/136242>
- [۱۷] سند راهبردی برقراری امنیت در فضای تولید و تبادل اطلاعات کشور در محیط‌های رایانه‌ای (۱۳۸۴). وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات،
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/123907>
- [۱۸] آیین‌نامه ساماندهی فعالیت پایگاه‌های اطلاع‌رسانی (سایت‌های) اینترنتی ایرانی، (۱۳۸۵). هیئت‌وزیران،
<https://qavanin.ir/Law/TreeText/116139>
- [۱۹] تصویب‌نامه درخصوص ایجاد مرکز داده دولت به‌همراه نظام به‌روزرسانی مستمر و برخط داده‌ها و اطلاعات (۱۳۹۵). هیئت‌وزیران،
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1005385>.

[۲۰] برنامه ملی توسعه آمار کشور ۱۴۰۰-۱۳۹۶ (۱۳۹۷). شورای عالی آمار،

<https://www.shenasname.ir/amar/5105-473661>

[21] Earley, S. (2017). DAMA-DMBOK: Data Management Body of knowledge (2nd ed.). Technics Publications.

[22] NIST. (2023). National Institute of Standards and Technology | NIST. <https://www.nist.gov/>

[23] Mishra, S., & Misra, A. (2017, September). Structured and unstructured big data analytics. In 2017 International Conference on Current Trends in Computer, Electrical, Electronics and Communication (CTCEEC) (pp. 740-746). IEEE.

[24] Intersoft Consulting. (2018). General data protection regulation (GDPR). General Data Protection Regulation (GDPR). <https://gdpr-info.eu/>

[25] What is open data | data.europa.eu. (n.d.). Data.europa.eu. <https://data.europa.eu/en/dataeuropa-academy/what-open-data>

[26] Alloghani, M., Al-Jumeily, D., Mustafina, J., Hussain, A., & Aljaaf, A. J. (2020). A systematic review on supervised and unsupervised machine learning algorithms for data science. Supervised and unsupervised learning for data science, pp. 3-21.

[27] Hays, J. C. (2021). Time series analysis.

[28] Liu, X. (2015). Methods and applications of longitudinal data analysis. Elsevier.

[29] Abraham, R., Schneider, J., & vom Brocke, J. (2019). Data governance: a Conceptual framework, Structured review, and Research Agenda. International Journal of Information Management, 49(2), pp. 424-438.

[30] van Ooijen, C., Ubaldi, B., & Welby, B. (2019). A data-driven public sector: Enabling the strategic use of data for productive, inclusive and trustworthy governance.

[31] Daki, H., El Hannani, A., Aqqal, A., Haidine, A., & Dahbi, A. (2017). Big Data management in smart grid: concepts, requirements and implementation. Journal of Big Data, 4, pp. 1-19.

[32] DalleMule, L., & Davenport, T. H. (2017). What's your data strategy. Harvard business review, 95(3), pp. 112-121.

[33] Couper, M. P. (2017). New developments in survey data collection. Annual review of sociology, 43, pp. 121-145.

[34] Martin, K. D., & Murphy, P. E. (2017). The role of data privacy in marketing. Journal of the Academy of Marketing Science, 45, pp. 135-155.

[35] Bertino, E., & Ferrari, E. (2017). Big data security and privacy. In A comprehensive guide through the Italian database research over the last 25 years (pp. 425-439). Cham: Springer International Publishing.

[36] Erb, K. H., Luyssaert, S., Meyfroidt, P., Pongratz, J., Don, A., Kloster, S.,... & Dolman, A. J. (2017). Land management: data availability and process understanding for global change studies. Global change biology, 23(2), pp. 512-533.

[37] What is Data Validity & Why is It Crucial for Your Data Teams? (n.d.). Atlan.com. <https://atlan.com/what-is-data-validity/>

[38] Loshin, D. (2021, March). What are Data Structures? - Definition from WhatIs.com. SearchDataManagement. <https://www.techtarget.com/searchdatamanagement/definition/data-structure>.

[39] Duggineni, S. (2023). Data Integrity and Risk. Open Journal of Optimization, 12(2), 25-33.

[40] Gray, J., Gerlitz, C., & Bounegru, L. (2018). Data infrastructure literacy. Big Data & Society, 5(2), 2053951718786316.

- [41] Sidi, F., Panahy, P. H. S., Affendey, L. S., Jabar, M. A., Ibrahim, H., & Mustapha, A. (2012, March). Data quality: A survey of data quality dimensions. In 2012 International Conference on Information Retrieval & Knowledge Management (pp. 300-304). IEEE.
- [42] Jones, E. (2023, August 30). Data Accuracy vs. Data Integrity: Similarities and Differences. IBM Blog. <https://www.ibm.com/blog/data-accuracy-vs-data-integrity/>
- [43] Gal, M. S., & Rubinfeld, D. L. (2019). Data standardization. NYUL Rev., 94, p. 737.
- [44] Wang, J., Yang, Y., Wang, T., Sherratt, R. S., & Zhang, J. (2020). Big data service architecture: a survey. Journal of Internet Technology, 21(2), pp. 393-405.
- [45] IBM. (2023). What is Data Modeling? | IBM. [www.ibm.com. https://www.ibm.com/topics/data-modeling.](https://www.ibm.com/topics/data-modeling)
- [46] Stausberg, J., Kuklik, N., & Jöckel, K.-H. (2018). Opportunities and Pitfalls in the Definition of Data Validity. Studies in Health Technology and Informatics, 247, pp. 566–570. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29678024/>
- [47] Riley, J. (2017). Understanding metadata. Washington DC, United States: National Information Standards Organization (<http://www.niso.org/publications/press/UnderstandingMetadata>. Pdf), 23, pp. 7-10.

گزیده سیاستی

گام نخست در راستای بهره‌مندی از داده‌ها و اطلاعات، طراحی سازوکاری به‌منظور تسهیل جریان داده در کشور بوده که این مهم نیازمند آگاهی از ابعاد مؤثر بر جریان داده، شناخت ذی‌نفعان و متولیان و طراحی چارچوبی کلان برای حکمرانی داده در کشور است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، رویروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir